

Duitsch vliegtuig door een Belgischen vlieger brandend neergeschoten.

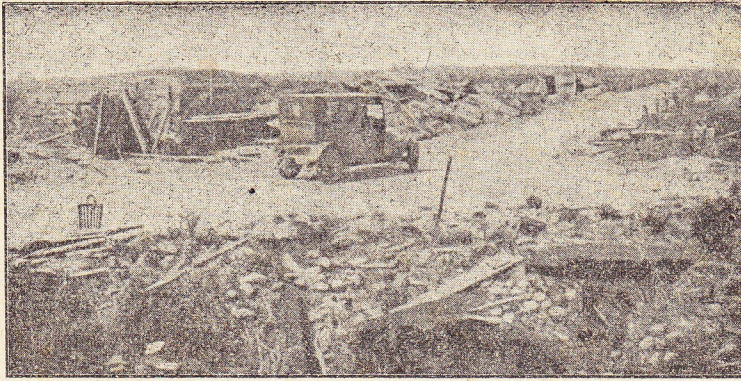
pas, toen ze weer naar huis mochten gaan: intusschen hadden de soldaten de woningen van den kelder tot den zolder geplunderd.

Zoo ging het in menig dorp.

Den volgenden morgen oproep der mannen. De pastoor gaat aan hun hoofd, stappend in klompen,

het hoofd door een kalotje gedekt. Men hoopt de mannen op een wagen en voert hen naar Bapaume. Daar aangekomen, worden de weerloozen door officieren en soldaten bespot. Als voedsel krijgen ze een stuk brood: ze kunnen het doopen in een emmer water of dit drinken in ledige kon-

Puin te Meessen.

servendoozen, welke militairen hun hoonend toewerpen.

Dan in beestenwagens naar Cambrai of Duitschland!

Te Pertain werden alle mannen den 1° Oktober in de kerk opgesloten en ze moesten daar ruim veertien dagen blijven. Ook hier als in zooveel dorpen van Vlaanderen beschuldigde men de burgerij spionage te bedrijven. De Duitschers deden voortdurend huiszoeking naar een geheimzinnige telefoon, welke alleen in hun verbeelding bestond.

We zouden eentonig worden door nog andere dorpen van het Sommegebied te noemen. Overal speelden zich dezelfde tooneelen af en heerschte de terreur.

Bovendien, we zullen later nog meer van dit gewest hooren. 't Was nu pas het begin der bezetting en ellende.

De slag woedde nog in alle hevigheid; dan zou een periode van rust volgen, doch bijzonder geschikt om te plunderen en de weerlooze bevolking te tergen. (1)

Zoo zullen we ook menigmaal hooren van Bapaume, dat van af 25 September door de Duitschers bezet werd, nadat de Franschen in een hevig gevecht zich hadden moeten terugtrekken op Puisieux, Bucqoy, Adinier, Ticheux en Arras.

De vijand plunderde veel en zond onder meer een groot aantal spiegelkassen uit Bapaume naar zijn eigen land.

« Alle levensmiddelen werden opgevorderd en het Duitsche bestuur, door zekeren kolonel Welsch, een officier met een neus als een kraaisnavel, een brutalen kerel, vertegenwoordigd, liet voor eigen rekening den molen van den meier draaien; iedere zak meel werd voor 42 frank aan de bakkers geleverd, en, daar het graan niets kostte, omdat men het weggenomen had, moest de behaalde winst dus belangrijk zijn.

De gendarmerie stond onder bevel van graaf von Hartenberg, die den 4° Oktober de ontvangst van den keizer moest regelen en de notabelen dwong den bezem op te nemen, om de straten te reinigen. De keizerlijke auto-stoet, door drie vliegtuigen beschermd, reed naar de mairie.

De keizer groette met theatraal gebaar het standbeeld van Faidherbe en verwaardigde zich

als teeken van voldoening graaf von Hartenberg de hand te drukken.

En de graaf kon zich in zijn vreugde over die goedgunstigheid niet weerhouden, dit aan den pastoor-deken te vertellen.

Den volgenden dag veranderde het tooneel: de brave ouderling, wiens huis door militaire oversten, generaals, kolonels, enz., ingenomen was, werd uit zijn woonst gerukt en onder goed geleide voor kolonel Welsch gebracht, die hem en den maire als volgt toesprak:

« Sedert dezen nacht geven de fonteinen geen water meer; dat is een onmenselijke daad jegens onze troepen. Als binnen twee uur het water niet terug is gevoerd, zult ge elk aan een kant van het standbeeld van Faidherbe gefusilleerd worden. Ge zult het recht hebben, de zijde te kiezen, welke u het meest bevalt », voegde de kerel er in grove scherts bij.

Gelukkig kon men de persmachine herstellen, maar de arme werkman die over den waterleidingdienst stond, was door alle bedreigingen zoo ontsteld, dat hij in een der putten sprong. » (1)

De vijand legde een vliegplein bij Bapaume aan. De gewonde Franschen, die in de stad aangetroffen werden, moesten naar Duitschland, doch Bapaume werd weldra als een groot hospitaal, waar duizenden soldaten van den keizer hun smarten moesten verdulden en waar velen bezweken. De plaats bleef bij het front liggen.

Cambrai, het oude Kamerijk, was bezet sedert 28 Augustus. Er hadden toen schermutselingen plaats. De inwoners herkenden in twee gesneuvelde Duitsche onder-officieren, zekeren Otto en Burg, die reeds 6 of 7 jaar meestergasten waren geweest in een spinnerij der stad.

Mejuffer Cagnard, de dochter van een leeraar uit 't kollege, hief het venstergordijn op, om te kijken, wat er op straat gebeurde, en werd dadelijk gedood door een salvo op het raam gericht.

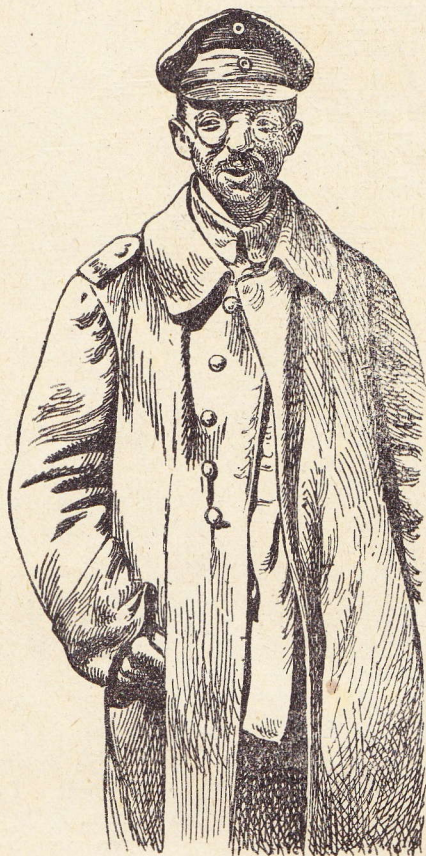
Een ziekenverpleegster, van het kollege Notre-Dame De Grace, was op weg naar huis, toen ze eensklaps tusschen de twee vuren stond. De Duitsche officier gebod zijn mannen het schieten te staken en riep tot de dame:

« Maar ga toch vlugger voorbij, want er wordt gevochten. »

1) Tooneelen naar: « La Somme sous l'occupation allemande. »

1) Naar Maurice Thiéry: « Le Nord de la France sous le joug allemand. »

Type van gevangen genomen Duitschen officier.

Dit was een uitzondering, want al dadelijk moesten de inwoners een tergende overheersching verduren.

Een Duitsch gendarm trad een woning binnen en zei tot den burger, die hem verrast aankeek :

« Twaalf mark boete. »

« Waar waarom? »

Het gordijn voor het venster hing scheef en dat kon een sein zijn. Zoo was de verordening.

Cambrai werd in zones verdeeld en wee wanneer ge in de verbodene strook kwam : dadelijk zooveel boete.

Twee dames, moeder en dochter, stapten netjes gekleed over de Place d'Armes. Voor een der ramen van het stadhuis, rookte een officier zijn sigaar ; hij bemerkte de dames, en was in eenige sprongen op het plein.

« Waar gaat ge heen, mesdames? » vroeg hij.

« Een bezoek aan een kennis brengen », antwoordde de oudste van beiden.

« Zoo wandelt men in de week niet. »

Hij riep een soldaat en zei hem, twee bezems te halen. De dames moesten nu de plaats vegen.

« Dat zal u leeren hoe ge huiswerk moet verrichten! » spotte de kommandant. (1)

Ziedaar eenige staaltjes van al het getreiter. Zoo begon voor Kamerijk de lange bezetting,

1) Maurice Thiéry : « Le Nord de la France sous le joug allemand. »

waarvan we meer zullen hooren, want deze stad werd ook een punt achter het front, een soldatenkamp, een reusachtig lazaret, een geweldig depot. De bevolking kreeg er een hard lot. Niets bleef haar gespaard.

En in de omgeving, op de dorpen, was het zoo mogelijk nog erger.

Saint-Quentin ! Nog een gewichtig punt, een stad van 15.000 inwoners, die moest ondergaan in dezen alles verwoestenden oorlog. Van af in Augustus reeds vestigde zich hier een belangrijke staf. Aan de stad legde men een boete van 3 miljoen op welke dan toch tot 1 1/2 miljoen werd verminderd, maar voor de zoogenaamde kwijtgescholden som roofde de bezetter de weefsels uit de fabrieken.

Den 17ⁿ September 1914 scheen het of de stad bevrijd zou worden. Fransche vliegers wierpen briefjes met het nieuws der Marne. Een divisie kavalerie met geschut naderde tot op 2 kilometer en liet de spoorlijn bij Bohain springen.

Er waren juist niet veel Duitsche troepen te Saint-Quentin. De officieren lieten hun koffers op wagens laden en de soldaten stonden bepakt om te vertrekken.

Welk een ontroering bij de bevolking ! Maar deze hoop werd door diepe teleurstelling gevolgd.

De Duitschers kregen versterking en behielden de stad, welke zij nu met schansen en barrikaden tegen een nieuwe verrassing beschermden.

In tal van dorpen werden de weerbare mannen weggevoerd. Te Tergnier, Vouël, Condren, lieten de Duitsche overheden alle spoorwegbedienden, zelfs de gepensioneerde, in gevangenschap voeren. Ze vreesden dat deze de spoorwegen zouden saboteeren.

Ook voor Saint-Quentin brak nu een vreeselijke tijd aan.

Den 29ⁿ September bombardeerden de Duitschers de stad Albert, bekend om haar verguld Mariabeeld op den toren der kerk, en om de duizenden bedevaartgangers, die hier elk jaar « Notre Dame de Brebières » kwamen vereeren.

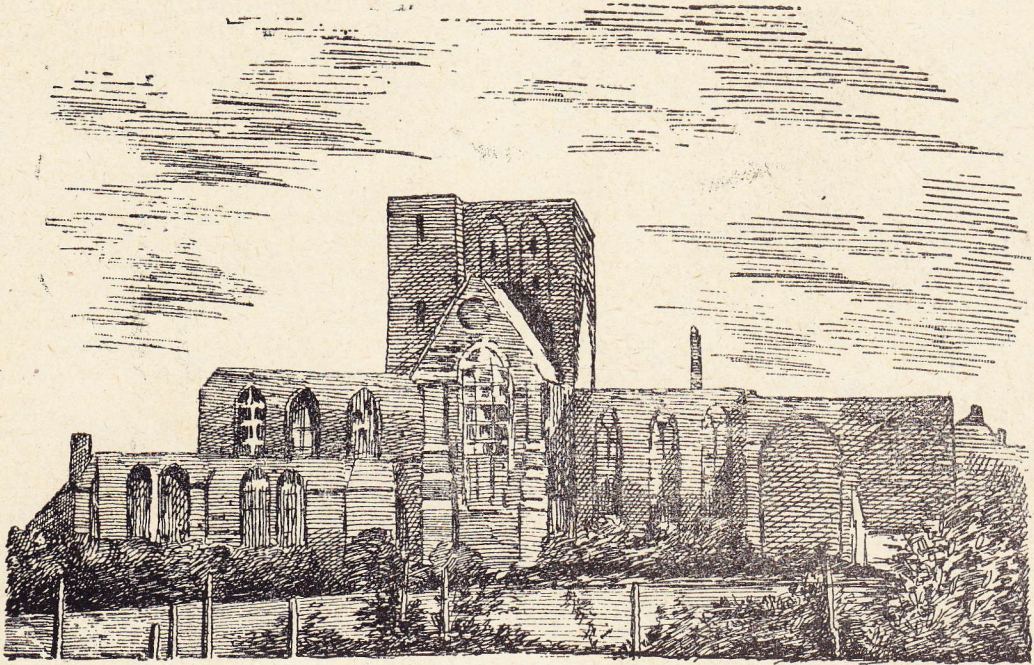
Om half vijf dien middag van 29 September, begon het eensklaps granaten te regenen. Na een bombardement van ruim twee uur, kwam er eenige kalmte. De maire besloot toen de plaats te laten ontruimen. Op vele plekken woedde brand.

De Duitschers vernielden de stad stelselmatig. Het stadhuis, de pastorie, het groot hotel der pelgrims, « Abri Notre Dame », alle huizen der Place d'Armes, die der rue Gambetta, werden geheel vernield. Fabrieken, scholen gingen in vlammen op.

De basiliek zelf bleef gespaard, maar het beeld op den toren was voorover gebogen en het scheen of de Heilige Maagd zelve toch nog zegenend haar handen uitstreekte over de geteisterde stede, welke nu een gewichtig punt van het front worden zou.

Wat verder lag Atrecht, dat we bijzonder in het oog zullen moeten houden, want het wordt heel dikwijls samen met Ieperen genoemd, en ook daar hebben de Duitschers voortdurend getracht door te breken. In het 1^e deel vertelden we reeds hoe de vijand de plaats had bezet, maar ze vooral door patroeljes liet bezoeken.

Oude abdij te Meessen.

Den 18ⁿ September echter beleefden de inwoners de groote vreugde weer eigen troepen te mogen ontvangen en zij deden het natuurlijk op de meest hartelijke wijze.

Weldra hoorde men het kanon. De bewoners meenden dat de Franschen nu voor goed den vijand verjoegen, maar weldra bleek het dat er om Arras een verwoede slag geleverd zou worden.

De uiterste vleugels aan beide legers marcheerden Noordelijk, trachtend elkander te omtrekken. De Duitschers meenden Arras te kunnen veroveren, om dan de Franschen in den rug aan te vallen.

Drie legerkorpsen zonden ze op de stad af.

De Fransche staf gebod onmiddellijk een divisie van voor Reims weg te nemen om het bedreigde punt te verdedigen. 't Was een geforceerde tocht per spoorweg, autobus en met nachtelijke marschen.

Den 27ⁿ September, 's avonds, kampeerde de divisie dan toch in de groote vlakte van Artois, te midden der beetwortelvelden.

De oversten deelden aan deze troepen mede, wat zij van hen verwachten: tot elken prijs de Duitschers tegen te houden tot het gros der versterkingen aanrukken kon.

De drie vijandelijke legerkorpsen naderden door een gordijn van vuur beschermd, want hun artillerie overstroomde de vlakte met een waren vloed van allerlei projektielen. Deze vielen zonder ophouden, veegden de hoogten, kloven de wegen open, zetten hoeven en gehuchten in brand.

De Franschen stormden toch ten aanval. De slag duurde 7 dagen. De infanterie had er daarvan drie noodig om de beschoten vlakte over te trekken. Dan in een nachtelijken aanval wierp zij zich met de bajonet op de tegenpartij, wier voorhoede wankelde en ten slotte de dorpen Mercatel en Neuville-Vitasse prijs gaf.

Den 2ⁿ Oktober werd rond deze plâatsjes de worsteling nog geweldiger hernomen. De eene bajonetaanval volgde op den andere. Ze begonnen in de straten en werden man tegen man in de tuinen, de boomgaarden tot in de woningen voortgezet. Een Fransch regiment ten Oosten van het dorp moest wijken, al deed het zulks, het terrein voet voor voet verdedigend. De verdedigers van Neuville-Vitasse kwamen daardoor op hun rechterflank bloot, maar konden in goede orde terugtrekken.

Den 4ⁿ Oktober waren de versterkingen er. Het doel was bereikt. De Duitsche rechtervleugel vond tegenover zich een onverbreekbaren muur en moest hier het plan van een omtrekkende beweging opgeven. Toch kon de vijand belangrijke hoogten bezetten, die de stad beheerschten. Hij stelde batterijen op te Mercatel, Beaurains, Tilloy, Neuville-Vitasse. Fampoux, Targette, Neuville-Saint-Vaast, en aldus kon Arras van het Noorden, het Oosten en het Zuiden beschoten worden.

Den 6ⁿ Oktober begon het bombardement. Om half tien vielen de eerste granaten. De bevolking dook in de kelders. Brandbommen verrichtten in talrijke wijken hun noodlottig werk.

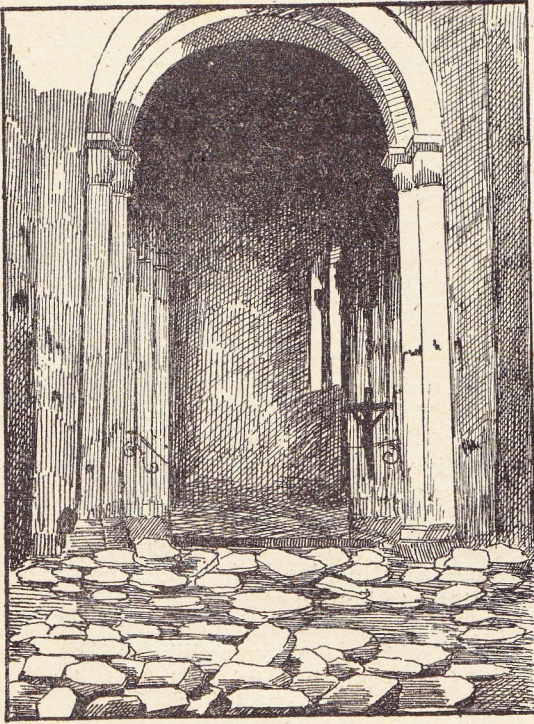
Reeds dien eersten avond, toen er eenige stilte neerdaalde, gingen veel inwoners heen. Een triestige stoet trok door de Porte-Baudimont.

Den 7ⁿ Oktober zette de vijand zijn beschieting niet minder hevig voort. Tegen den avond brandde het stadhuis. In den nacht duurde de uittocht voort. Ook alle bakkers, op een na, vluchtten, zoodat er voor de overblijvenden geen brood was.

Den 9ⁿ en 10ⁿ zwegen de kanonnen.

Maar het uitzicht van Arras was reeds geheel veranderd. Tusschen de ruïnen lagen de lijken van soldaten en burgers alsmede paardenkadavers.

Het door het vuur gespaarde Kruisbeeld in de Kerk van Meessen.

Veel lichamen verkeerden reeds in staat van ontbinding.

Op de brug van Ronville bij het station bedekte een zeil drie doode vrouwen, door een bom in hun vlucht getroffen. Men begroef al die lijken ter plaatse. Veel huizen waren als open gescheurd en andere geheel ingestort. Bij het station lagen hooge hoopen puin. Gansche straten vertoonden slechts zwartgeblakerde, waggelende muren meer.

Gerust gesteld door de twee dagen stilte, keerden veel inwoners terug. Maar ze werden teleurgesteld in hun hoop, dat het bombardement geëindigd was. Al het gebeurde scheen pas een voorproefje.

De loopgraven lagen immers slechts 1500 meter van de stad, en de linie veranderde hier in vier jaar tijd al heel weinig.

De nacht van 14 Oktober was weer zeer bewogen. De vijand deed bij Achicourt een aanval en de kogels floten tot in de straten der stad. Uit de omgeving vluchtten veel burgers herwaarts.

Maar voorloopig was de tegenstander dan toch verhinderd in zijn omsingelingspogingen en aldus werd Arras een punt van het front, doch dat het lot van Ieperen zou ondergaan. Viel het den vijand niet in handen, deze wreekte zich door het te vernielen, te verkrumelen onder zijn zwaar geschut.

En nu komen we, de linie volgend, langs La Bassée aan onze grens.

Daar ligt Armentières. Maarschalk French had er den 18ⁿ zijn waarnemingspost. De Duitschers beschoten de stad.

« De menschen schenen gek van woede of schrik » schreef hij. « Vrouwen liepen schreeuwend heen en weer met kinderen in hun armen.

Dicht bij mijn waarnemingspost zag ik een priester uit de kerk snellen in altaargewaad; in de handen hield hij de gewijde vaten en in de paniek sleurde hij een groot deel zijner geloovigen mee. »

De stad werd zwaar beschadigd en onder de burgerlijke bevolking vielen tal van slachtoffers.

Van Armentières liep de linie naar Meessen, een oud vlek, waar het bekende gesticht van weesmeisjes der staatsambtenaren was. De kinderen werden naar Frankrijk gevoerd, toen deze plaats ook in het oorlogsgeweld geraakte.

En zoo komen we te Ieperen, waar we op 9 Oktober getuige waren van den intocht en het kortstondig verblijf der Duitschers.

We weten ook, hoe er een geallieerd offensief mislukte en de vijand trachtte bij Ieperen door te breken.

Terwijl onze Belgen aan den IJzer alles inspannen om den weg naar Frankrijk af te sluiten, woedde ook rond Ieperen een verwoede strijd.

Den 21ⁿ, had er te Ieperen een bijeenkomst plaats tusschen French, Haig, Rawlinson, de Mitry en Bidon, (beide laatsten Fransche aanvoerders), de Mitry van kavalerie en Bidon van een divisie territorialen. Er werd besloten, dat de Franschen onmiddellijk de stad zouden ontruimen, daar French noodlottige gevolgen verwachtte van een gemengd kommando.

In den nacht kwamen twee bataljons der divisie Lahore per autobus naar Wulvergem, en zij werden tot steun der ruitery onder Allenby gesteld.

De stand, in den morgen van den 21ⁿ, was: op het uiterste links, noord-oost van Ieperen, divisies van Bidon's Territorialen en eskadrons van de Mitry's kavalerie; dan de Engelsche 1^e divisie, tusschen Bixchoote en Langemark; dan de 2^e divisie, reikende tot dicht bij Zonnebeke, met Byng's 3^e kavalerie-divisie rechts in achter-steun; dan Lawford's 22^e brigade van de 7^e divisie, gevolgd door Watt's 21^e brigade, juist west van Becelaere, en Ruggles-Brise's 20e brigade oost van Gheluvelt-Kruisstraten, naar Zandvoorde toe. Dan in front van Meessen kwam Allenby's kavalerie-korps, dat vruchteloos getracht had de bruggen van de Leie te bereiken; daarachter volgde dan de linie van het 3e korps, tien mijlen lang, door Armentières.

Den 21ⁿ deden de Duitschers hun hoofdaanval op den uitsprong tusschen Zonnebeke en Becelaere. De Fransche territorialen waren uit het Vrijbosch (woud van Houthulst) gedreven en de bondgenooten weken op een linie Bixchoote, Langemark, St-Juliens, Zonnebeke.

Tegenover hun hadden ze de vier nieuwe Duitse korpsen, het 2^e korps, het 19^e korps, ten minste twee reserve-korpsen, een zeker getal Landwehr-divisies, en vijf of zes kavalerie-divisies, — in alles, niet minder dan een half miljoen man. Wat meer is, men had nieuws van nog andere vijandelijke korpsen opkomende uit het zuiden.

Generaal French's eerste werk was de zaken te klaren in Ieperen, dat overbevolkt was met Fransche territorialen, en hij besliste dat ze op den

stond nog zouden oprukken, als dekking voor de flank van Haig's 1^e korps. Dien zelfden dag had hij generaal Joffre gesproken, die hem gezeid had het 9^e Fransche korps naar Ieperen te zullen zenden, dat d'Urbal's nieuwe vormingen haastig samengetrokken werden, en dat hij nu voornemens was den slag zelve aan te gaan. De beloofde hulp, nochtans, kon niet aankomen vóór den 24^e, en zoo moest voor drie dagen de huidige linie haar gevaarlijk en uitgestrekt front behouden.

En de Duitschers beukten nu maar.

Den 23^e trok de vijand samen tegen de 3^e brigade aan Haig's linkerhand, in 't geboorte van Langemarck. De nieuwe Duitsche troepen, waarvan er velen enkel twee maanden oefening gedaan hadden, sprongen razend in de Engelsche loopgrachten, met ongelooflijken moed en beslissing. Het Engelsch geslacht deed ze ten gronde rollen, nieuwe kwamen op en immer voort, totdat de menschelijke kracht op breekpunt geraakte. Het aanvallend korps verloor dien dag 75 o/o van zijn manschappen, en rond Langemarck lagen er vijftienhonderd doode Duitschers.

Met den avond viel er eene welgekome verandering in. Generaal Lefebvre's 18^e divisie en de 17^e divisie van het 9^e Fransche korps waren daar om het front over te nemen van de 2^e Engelsche divisie, die dus in staat was zuidwaarts te trekken en de hardbepoefde 7^e divisie te vervangen op het noordereinde van haar front, bij Zonnebeke.

Den 24^e kwam het 9^e Fransche korps hulp bieden. Het waren veteranen van Sezanne en Reims. In een onweerstaanbaren aanval, een slachting met de bajonet, wonnen zij grond tusschen Zonnebeke en Poelkapelle. Gedurig loste men troepen af, om ze eenige rust te schenken.

« De studenten », de jonge Duitschers, die zoo geestdriftig, vrijwillig ten strijde waren getrokken, leden hier zware verliezen.

Zoo werd het Zondag 25 Oktober. Een week reeds schommelde de slag heen en weer, en het scheen, dat de vijand ook uitgeput was. Herhaaldelijk brak hij door de Engelsche linie, maar eens doorgebroken, was zijne kracht ook gebroken. We zouden het toeschrijven aan de onervarenheid van troepen zonder ondervinding, ware 't niet dat hetzelfde gebeurde met de beroemde lijfwacht. Dat schijnt te wijzen op een gebrekkig regimentaal leiderschap, en daarvoor hadden de verbonden reden om dankbaar te zijn.

Bij nachte onderging de 20^e brigade eenen grooten omsingelenden aanval op den uitsprong te Kruseik, noord-oost van Zandvoorde. De Duitschers braken door, maar de invallers werden gestremd en verloren twee honderd man.

Het 2^e Scots Guards, dat hier in de loopgrachten was, sprong uit en de aanval was afgeweerd. In volle geweld kwam de vijand weer op, juist met de aanbreekende natte en mistige morgenklaarte, en de Scots Guards vielen terug, met schrikkelijke verliezen. Binst geheel den morgen raasde de slag voort rond Kruseik, eene uiterst gevaarlijke plaats, want ware de uitsprong verbroken, de vijand zou de Zandvoorde-hoogte bezet hebben. De toestand werd gered, juist na den middag, door eenen tegenaanval van de 7^e kavalierie-brigade, die in de loopgrachten was te Zand-

voorde. Ze dreef den vijand weg naar het geboorte Amerika, op den steenweg van Becelare naar Wervik.

En zoo ging het nu op alle punten. Achteruit... weer vooruit... en alleen de dood was de winner.

French zelf sloot in zijn verslag de eerste episode van den strijd bij Ieperen op den avond van 26 Oktober af.

Heel dien nacht was Generaal Capper bezig zijne brigaden te effenen. Dat werk eindigde den 27^e; en nu liep het Engelsche front in dezer voege: op het linker uiterste, benoorden Bixschoote tot Zonnebeke, de 17^e en 18^e divisie van het 9^e Fransche korps; van Zonnebeke oostwaarts tot Reutel, de 2^e divisie; van Reutel tot Gheluvelt-Kruisstraten, de 1^e divisie; van daar tot oost van Zandvoorde, de 7^e divisie; van hier tot Klein-Zillebeke, Byng's 3^e kavalierie; van Klein-Zillebeke tot oost van Meessen, Allenby's kavalierie korps; en bezuiden dat, Pulteney's 3^e korps.

Dienzelfden avond kwam Sir John French op het Hooft Sir Douglas Haig vinden om samen den toestand te bespreken.

De 7^e divisie had eene maand lang gedurig gereisd en gevochten en ook vreeselijke verliezen ondergaan. Gevolgentlijk werd er beslist dat Sir Henry Rawlinson naar Engeland zou reizen om de 8^e divisie in wapenschouw te nemen, die gemobiliseerd geworden was onder Generaal-majoor F. J. Davies; en dat de 7^e divisie met de 3^e kavalierie-divisie aan het 1^e korps zou toegevoegd worden.

Den 28^e was er alleen wat artilleriegeschut. Er heerschte dus, vergeleken met de vorige dagen, stilte, maar stilte die een nieuwen orkaan voorafging, zooals we later zullen beschrijven.

Alle regimenten onderscheidden zich. Zoo schreef een aanvoerder van Royal Scots fusiliers, bij Hooft:

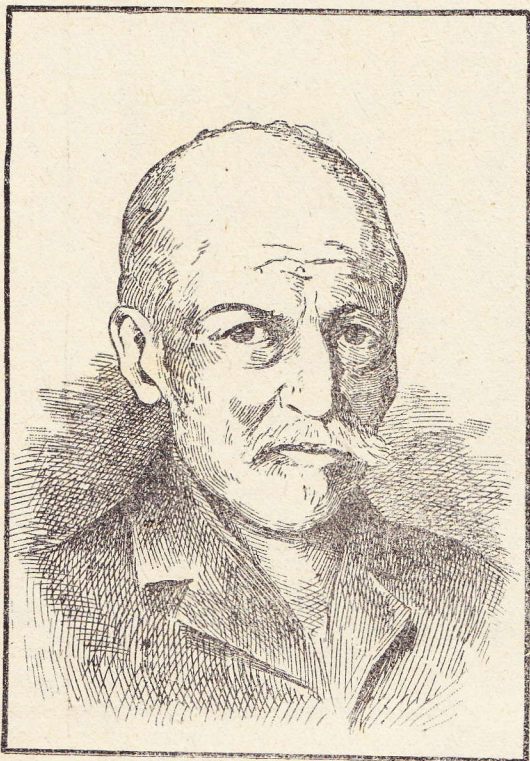
« De Duitschers kwamen stormend aan, en wel dra bleek onze stand onhoudbaar; we werden dus bevolen achteruit te trekken. Ik trachtte per telefoon kolonel Baird Smith te verwittigen, maar de draad was losgeschoten door shrapnells. Dan zond ik twee boodschappers, maar de zending kwam niet terecht; de mannen zijn dood of gekwetst. Kolonel Baird Smith — hardnekkige soldaat als hij was — besloot met reden stand te houden en de Royal Scots Fusiliers vochten en vochten maar immer voort, totdat de vijanden letterlijk de loopgrachten overstroonden en erin zwermden. Dat was ongehoord heldhaftig. Beeld het u in; daar was geen spraak van «handen op!» of iets van die soort; het was een kamp op leven en dood. Wat kunt ge meer? Ook kwam een Duitsche generaal nadien kolonel Baird Smith gelukwenschen om dien heldenmoed en zeggen dat hij 't niet verstond hoe de manschappen het zoo lang hadden kunnen uithouden.

« Ge moogt waarlijk fier zijn tot zulk een regiment te behooren, en ik ben uitermate fier u in mijne brigade te hebben », verklaarde generaal Watts. (1)

Generaal Maussy van het 9^e Fransche korps

1) Uit een adres van Generaal Watts, bevelvoerder van de 21^e brigade

Kogge, die de overstroming van den IJzer leidde.

was bij Klein-Zillebeke zoo in gevaar, dat hij dreigde overrompeld te worden. Hij verzoon een zonderlinge hulp en vroeg aan den korporaal die 't bevel voerde over zijn persoonlijk geleide, iederen weerbaren man op te roepen.

« De korporaal stormde 't gewest af, riep op elk dien hij tegenkwam, koks in de keukens, transport-soldaten, houtspijlers en waterdragers, trommelde zoowat tweehonderd vijftig man bijeen, van alle wapen, of liever zonder wapens en deed ze oprukken voor den generaal.

De grond was belemmerd door hagen, door lange wijs-en-zijds-loopende reeksen kopwilgen, door smalle water-leidingen en breedere grachten — karaktertrekken van 't Vlaamsche landschap. — die den grond uiterst ongemakkelijk maken voor troepenbewegingen, vooral voor kavalerie. De vijf en zestig man van het geleide werden te voet gesteld, en de kurassiers, met hunne blinkende helmen en hangende manen, hunne stalen borstplaten, hunne kavalerie-botten en sabels, waren gereed om deel te nemen in eenen bajonet-aanval, waar er eigenlijk geene bajonetten in te zien waren. »

Het geleeke zoo wel aan Bruce's wapenfeit te Bannockburn, of aan den stormloop van Sir John Moore's ambulance-mannen in den aftocht naar Corunna. De vermetelheid slaagde en Moussy hield stand.

Zoo moest men daar strijden, kompagnies tegen bataljons, bataljons tegen regimenten. En dat alles bleek ten slotte nog maar de voorbereiding tot een veel vreeselijkere worsteling.

Gekwetsten stroomden Ieperen binnen. Met het zinken van den avond bracht men ze binnen.

Cesar Gezelle bezocht er velen en schonk hun den laatsten troost.

« Binnen hing de warmte, de ethergeur en de stilte over de beddenrijen » zoo schreef hij in zijn prachtig werk « De dood van Ieper. »

« De dekens waren nieuw en net, de lakens wit en op elk oorkussen lag een hoofd, elk met het lijden er op in verschillende trekken: meestal met dien diepernstigen, gelaten en roerenden ernst, dien het lijden vertoont op een mannenwezen, dat reeds de helft van 't leven heeft doorgemaakt. Slechts een was er, die nu en dan, daar de slaap hardnekkig wegbleef en het lijden hem te machtig werd, een diepen zucht uitstiet van smertelijke verveling:

« Ah, les bandits, les bandits! »

Hij was Breton, vader van vier kinderen en in den vroegen morgen had men hem tot halverwege zijn bil, het been afgezet.

Deze mannen waren Fransche territorialen uit de bezetting van Bretagne. In de eerste haast en om den overrompelenden opmarsch der Duitschers te stuiten, had men ze bij dagenlange marschen alhier opgestuurd, en zij waren 't die den eersten schok van 't onzaglijk leger hadden ontvangen, daar zij den overweldigen vloed hadden stop gezet, maar ze hadden 't zoo schrikkelijk duur betaald. (We hebben hen bij Roeselare ontmoet).

Eerst den onbeschrijflijken last van zooveel dagen en zooveel nachten gaans, half gevoed, nooit uitgerust.

« Neen, eerwerde, dat was geen werk meer voor ons », zoo sprak me een gekwetste toe. « Als men veertig jaar oud is en vrouw en kinderen heeft, wil men wel een honderd kilometers ver loopen. God, 't is voor 't Vaderland, een Franschman is mager, maar taai, vermoeidheid herstelt bij hem gauw; maar om zich te gaan laten armen en beenen afschieten of vermoorden lijkt een hond, daartoe behoeft men 't jonge vuur van zijn twintig jaar. Bezieet die mannen daar, dat zijn allemaal huisvaders lijkt ik. De bajonet en de loopgraaf, en het hellevuur van bommen en granaten, en te zien zijn landgenooten en vrienden vallen nevens u, neen, dat is voor ons niet meer, en mijnheer, ge maakt er u geen gedacht van, 't is gruwelijk, men kan dat niet vertellen, neen, neen, men kan dat niet vertellen. »

Hij zweeg een oogenblik en bleef met zijn oogen toe, want zijn gemoed kwam weer vol herinnering, en in zijn geest staarde hij terug op al het afgrijselijke dat hij had zien gebeuren ginder.

Ze hadden allen zulke oogenblikken, de gekwetsten waarop ze al met eens stilvielen en als 't ware met hun geest afwezig werden, wanneer ze wilden beginnen te vertellen wat ze al schrikkelijks gezien hadden.

Dan sprak hij weer verder:

« Daar ginder weet er een meer van, hij is gepakt geweest van die schurken, ze hebben hem ongesloten in een smerig kot, en op hem geschopt lijk op een dier. »

De man, dien hij bedoelt, ligt in een hoek van de ziekenzaal; wij beziën hem en hij lacht als een klein kind, dat blijde is, omdat er van hem gesproken is.

Hij is een boomveller uit Bretagne, die nooit

Gevechten om Nieuwpoort. Belgische voorpostenlinie verscholen achter een muur.

veel anders heeft gezien dan zijn dorp, zijn bijl en zijn boomen. Wellicht weet hij niet waar hij is en zal hij 't nooit weten. Hij is hierheen gekomen, met den haat voor den vijand in zijn hert, gereed om hem aan 't lijf te gaan, waar hij hem in 't gemoet zou komen.

Maar ze hebben hem geboeid en gekneveld lijk een os en ze zouden hem den doodsklop gegeven hebben, maar ze hadden geen tijd er toe, ze moesten vluchten. De arme man was niet gekwetst, maar dood van uitputting en mishandeling was hij gevonden, gevallen in het hok waar men hem opgesloten had, en waar de Duitschers, schielijk op de vlucht gedreven, hem hadden moeten laten liggen. Hij was opgenomen en naar hier gebracht. Hij was blijven slapen drie dagen lang. Toen hij ontweek, was hij zijn verstand verloren.

Men had den tijd nog niet gehad om den dienst der roode-kruiswagens behoorlijk in te richten, en de arme gewonden werden binnengebracht op alles, dat men eerst onder de hand had, om ze in de stad te voeren: stortewagens, stootkarren, kamions, alles werd aangeslagen, met stroo bevoerd, en daar lagen ze op, als dood, voorloopig op het slagveld verbonden, bloedend, beslijkt en gebroken van gruw en vermoënis. Zoo werden ze van 't bloedig stroo opgetild op berries en neergeleid binnen de poort of gebracht in de zalen.

Ze kloegen bij elken stuik of stoot en schouwden rondom hen met wijd opengespalkte oogen.

Boven alles hing, dringend in de maag, de gruwelijke geur, dien men niet meer los geraakt, als men hem eenmaal opgenomen heeft, de walge-lijke stank van bedorven menschenbloed.

God! Wat een ellende! Wat een akelig vertoog en hoe dat aanvatten? Waar beginnen? Geen tijd hier voor gevoeligheid: geen oogenblik tijd om zijn hert te laten breken over zoo'n jammerlijk aanschouwen. Met de veerdigste voorzichtigheid, en de liefderijkste zorg, onder 't spreken van zoete woorden als moeders dat doen tot hun kleine zieke

kinders, werden door de zusters die groote arme lijders de zwaar beslijkte schoenen uitgestroopt, voor zoo ver ze er nog aan hadden.

Om hun wonden niet te laten smerten, sneeden men om hun lijf de kleederen door, trok hun versching, losgesprongen, toegefutseld met koor-verschoonde bedden.

Een bed, dat hadden ze sinds weken niet meer beslapen. Schoenen en kousen en kleeren, waren om hun leden vergroeid en versteven door regen en slijk, door wekenlang gemis aan zorg en versching, losgesprongen, toegefulseld met koor-den en spellen, doorschoten, bemorst, gescheurd.»

Cesar Gezelle beschrijft daar twee Engelschen, die door een kogel in de hersenen getroffen en dan geopereerd waren. Ze lagen te woelen. Een trok het verband van zijn hoofd. «'t Griezeld door het merg van mijn beenderen te zien, hoe het donkere bloed over zijn slapen door de doeken zimperde, en uitzette als een olievlek in den put van het hoofdeinde. Dan viel hij weer stil, maar zulke zweetdruppels als er nu op zijn bronzen gezicht kwamen perelen, heb ik in mijn leven niet gezien.

Den volgenden morgen was dat bed een geirnde bloedplas en de geopereerde lag er naast op een berrie. Pas had hij den geest gegeven. Hij had het verband verder afgerukt, de wakers opgetild als kleine kinderen en de doeken als met het geweld van een gewonden stier brullend om zich heen geslingerd. Hij was uitgebloed en gestorven, maar in wat afgrijpselijken toestand. »

Gezelle beschrijft den doode:

« Zijn schoon zwart haar was lekend nat in bloed en zweet om zijn gekwetst schedel geplakt; de groote zweetdruppels van verleden nacht waren nog gezwollen en perelden wit als was, op zijn bronzen gelaat. De hoogroode gelaatskleur was verdwenen en had plaats gemaakt voor de matte lijkverw; zijn oogen stonden toe, zijn mond nog geperst, tot dien trek van razende moedwillige dolheid, waarmede hij gisteren zijn

Patroelje van Zouaven aan de Noordzee.

armen tegen den muur bonsde, en uit zijn gespannen lippen was, twee, drie voeten ver over den vloer een dikke stroom gevloeid van rood-wit schuim en bloed. En hij was, zoo 't scheen, vroeger, de zachtmoedigste jongen ter wereld.

Men overdekte het afzichtelijk vertoog met een doek, en hij ook werd weggevoerd.»

Weggevoerd... O, zoovelen droeg men uit, om ze in Iepers grond ter eeuwige ruste te leggen... Uit allerlei gestichten traden korte lijkstoeten naar buiten. En ginds te lande kon men de mannen geen stoet en geen dienst schenken: een gebed en de aarde nam het overblijfsel op van hen, die even te voren nog prijkten in hun kracht en gezondheid.

Hiervoren gaven we een beschrijving van de krijgsbeweging rond Ieperen, de opsomming van de feiten, maar de volgende beschouwing was noodig om den aard van dien strijd voor te stellen.

En dat alles was pas een begin.

XIII.

HET WATER.

We hadden daar een kijkje in de hospitalen van Ieperen. We kunnen die tooneelen even goed toepassen op plaatsen achter den IJzer, op Veurne, De Panne, op Duinkerke, Calais. Ook van Vlaanderen rivierte stroomde onophoudelijk de vloed van gewonden, en steeds maar verder..., Duinkerke lag overvol, al had men 't oorspronkelijk aantal bedden meer dan verdriedubbeld. De treinen voerden patiënten naar elders, vaartuigen scheepden ze in voor Engeland.

We hebben den slag aan den IJzer beschreven tot op Maandag 26 Oktober en gezien dat de toestand toen zeer kritiek was.

Uit de worsteling bij Ieperen blijkt het ons duidelijk, dat ons uitgeput legertje vooreerst op geen versterking hopen kon.

Het Groot-hoofdkwartier zag naar een ander redmiddel uit en riep het water ter hulp.

Het IJzergebied was doorsneden van kanalen vlieten en slooten. Het bezat een gansch stelsel van wateringen, zooals men dat noemde, en waardoor het voor overstroming behoed bleef. Die kanalen voerden het overtollige water naar de zee en lieten dit afvloeien door sluizen bij ebbe. Maar zoo kon men ook bij vloed het omgekeerde doen en water uit de zee in het land brengen.

Dit nu was het plan van onze legerleiding. Laten we zeggen, dat de Engelschen het reeds op 15 Oktober voorstelden. Volgens het werk van Crokaert, weigerde de Koning toen reeds er op in te gaan, daar een overstroming het Duitsche leger geblokkeerd zou hebben, en dit vervolgens al zijn kracht naar Ieperen kon overbrengen, waar de druk reeds zoo hevig was.

Hoe het ook zij, nu op 25 Oktober bleek er wel geen ander middel meer om den benarden toestand te redden.

Men stond echter voor deze moeilijkheid, dat men alleen het door den vijand bezette gebied onder water zetten en het terrein der Belgen drooghouden moest. Tusschen beide gewesten lag een barrikade, de spoorweg Nieuwpoort-Diksmuide op een dijk.

Men zou dus zeer oordeelkundig te werk dienen te gaan. Rechter Teys had aan generaal Wielmans, zijn gast te Veurne, een oud stuk vertoond, een dokument uit den Franschen tijd, waaruit bleek, dat men toen Nieuwpoort verdedigd had met het water.

Och, dit was thans van weinig waarde. De vijand belegerde op dit oogenblik niet een stadje, doch een gansch gewest, dat hij reeds gedeeltelijk in zijn macht had. Hij bedreigde zelfs Ramskapelle, Pervijse, Kaaskerke en Diksmuide.

Ons legerbestuur moest de hulp inroepen van een man, die heel dit kanaalstelsel door en door kende en de keus viel op den toezienaar der Noordwatering van Veurne, Karel Koggé, een eenvoudig ambtenaar, doch die meer dan dertig jaar lang met zijn arbeid vertrouwd was geworden.

Op Zondag, 25 Oktober werd hij op het stadhuus ontboden, waar kommandant Nuytens hem meedeelde wat men van hem verlangde.

Kogge ontwierp dadelijk een plan. Hij zou door de verlaten van de sluizen bij Nieuwpoort het water in de Noordvaart en zoo in den Grooten Beverdijk brengen. Maar ginds bij de sluizen zou men niet gerust kunnen werken want de Duitschers zaten aan den overkant.

De Franschen hadden immers hun offensief op Oostende moeten laten varen. Ze waren in te gering aantal om met sukses een aanval op Westende te wagen.

Dezen Zondag moesten het 162^e en 151^e zelfs het bruggehoofd van Lombardzijde opgeven.

En in den nacht van 25 op 26 haalde men alle troepen naar de Westzijde van den IJzer. Slechts een mitrailleurpost bleef den toegang tot de bruggen verdedigen.

Daar was het dus niet mogelijk om de onderwaterzetting te regelen.

Kogge kende echter een ander middel. Men zou dan met de verlaten van 't Oud-Veurne-Sas werken, het water in de Arkevaart en vervolgens in de Noordvaart en Grooten Beverdijk brengen. Deze en de vlieten zouden het niet kunnen slikken, maar het over hun oevers doen vloeien, daar waar de Duitschers zich ingegraven en genesteld hadden.

't Was dus noodig een flinken dam te hebben tusschen het eigen en het vijandelijk gebied, en moeiliijk zou dit niet zijn, men diende slechts de duikers onder den spoordijk Nieuwpoort-Diksmuide te stoppen en hier en daar een versperring aan te brengen.

Men heeft dit alles als een groot geheim voorgesteld. Dat is legende. Iedere boer van Veurne-Ambacht weet dat men de streek overstroomden kan. Waren de vermaarde sluizen van Nieuwpoort niet opzettelijk door den ingenieur De Mey gebouwd, om het land voor waterlast te beschermen? En 't gansche stelsel der wateringen was immers daarop aangewezen.

Maar of ons legerbestuur ooit deze kwestie bestudeerd had, mag men betwijfelen. Het hing nu van een eenvoudig man, als Kogge af. Deze had bij de officieren eerst heel wat verkeerde begrippen uit te vegen. Men dacht in 't hoofdkwartier aan een plan van onderwaterzetting ooo, de Colme, een kanaal in Fransch-Vlaanderen.

Kogge bewees, dat zulks niet uitvoerbaar was of men moest gansch Veurne-Ambacht aan den vloed prijsgeven.

De opzichter vertrok dan 's Zondags en 's Maandags naar het front, om er de noodige aanwijzingen te geven voor de afdamming.

's Maandagsavonds begaf hij zich met de kapiteins der genie Thijs en Ulmo naar het Oud-Veurne-Sas, waar men de vier dubbele deuren der verlaten opende, om het water binnen te laten. Stillekens rees de spiegel. Maar eensklaps sloegen de deuren onder het geweld van den wind en den stroom dicht, en voor dezen nacht moest men den arbeid staken.

Men was nu verplicht tot Dinsdagavond te wachten. Het hing immers van 't getij af, en ook

van de duisternis, want de vijand mocht het plan niet merken.

Intusschen werd de toestand steeds kritieker.

Het offensief der Franschen, dat ontlasting had kunnen brengen, werd bij Lombardzijde reeds in den aanvang gestuit. Ons Groot-hoofdkwartier had zulks wel gevreesd en zijn oordeel rustte op kennis van den toestand, terwijl Grossetti's optimisme in de lucht hing, om zoo te zeggen, want het vond zijn oorsprong in de zegerijke dagen der Marne. Zijn divisie werd nog beheerscht door den overwinningssgeest van September. Maar hier stuitte de mannen op een overmacht.

Geen hoop dus van een sukses langs de kust, en nog veel minder de kans op een aanval in de flank van den vijand. Alleen de monitors der Engelschen konden deze blijven bestoken.

Sint-Joris, Schoorbakke, Tervate, die drie voorname punten waren vast in de macht der tegenpartij. De onzen hadden hun voornaamste dekking verloren. 't Grootste gevaar dreigde noch te Nieuwpoort, noch te Diksmuide, maar in 't midden, waar we nu de gebeurtenissen van den 26^e nader zullen beschrijven.

Het 5^e linie, dat het 14^e bij Sint-Joris had moeten aflossen, was daar door het hevig spervuur aan de Noordvaart opgehouden, een smalle vliet, met vlakke oevers, zonder bescherming.

Den 26^e stond het daar nog altijd, hongerig, vermoeid, uitgeput; rechts had het 't 13^e voetvolk, de grenadiers, het 9^e, dan karabiniers, en afdelingen van het 4^e, 1^e en 3^e jagers. Deze troepen bevonden zich achter den Beverdijk. Op hen volgde de tweede brigade van Grossetti, welke een kring vormde om Stuivekenskerke, en aansloot, maar met groote bressen in de linie, bij grenadiers, detachementen van het 2^e jagers en het 1^e linie bij den Toren tusschen Tervate en Diksmuide. Daar begon dan de barrikade door Ronarc'h opgesteld ten Noorden van het stadje, om uit die richting den stortvloed der grijzen te weerhouden, zooals wij gezien hebben.

Maar deze opsomming geeft geen beeld van den toestand.

Men zou allicht denken, dat de linie nog flink bezet was. Namen zeggen hier niets. De regimenten waren zoo geteisterd, dat sommige nog nauwelijks een vierde van hun effectief over hadden. 't Waren immers de troepen, die reeds sedert Augustus steeds maar verliezen leden en nu van af 15 Oktober gedecimeerd waren geworden.

En men kon de manschappen niet meer weerbaar noemen. Velen geleken slechts wrakken meer. Veertien dagen hadden ze geteerd op wat beschuit en sardienen, zoo ze die nog kregen; hadden ze geen rust gekend, nooit in enige uren slaap herstel van krachten kunnen zoeken.

Het Belgisch legertje scheen thans veeleer een groep martelaars, die zich opofferen moesten tot den laatsten man. Aan deze hel nog levend te ontkomen scheen een wonder.

En wie in wanhoop, in geheele ontmoediging, of gevolg van honger, vermoeienis, zenuwziekte poogde te vluchten, werd door de patroelleerende gendarmen terug gejaagd. Gewonden alleen mochten de hel verlaten. Ze sleepten zich naar de posten. O, wie kan naar waarheid deze ver-

Fransche mariniers.

bandplaatsen beschrijven! Op berries, ladders, planken, bracht men er de lijders heen. Zoo waren er te Oostkerke, Lampernisse, Kaaskerke, Pervijse, Groenendijk. Kisten om de dooden te begraven, bezat men niet, en men had zakken op de hoeven gerkwireerd en naaide de dooden daarin. Dan kwam een kar en reed met de droevige vracht naar het kerkhof van een der dorpen achter de linie.

Zoo waren dus al die afdeelingen zeer gedund en stond slechts een zwakke verdediging achter de Noordvaart en Grooten Beverdijk.

De groote menigte kent slechts den IJzer. Van Sint-Joris tot den Toren was de vijand over den IJzer; en de vliet, welke nu zijn weg afsnijden moest, was nog veel smaller en bezat niet de hoogetdijken, welke eenige beschutting hadden kunnen bieden.

De Duitschers waren meester op een hoeve bij de Noordvaart en van hier uit zou weer een nieuwe ramp verwekt worden. Deze boerderijen speelden in dit vlakke land een groote rol, maar vooral de tegenpartij kon er voordeel van trekken, omdat zij een groot aantal machinegeweren bezat en vooral als mitrailleurnesten hadden de hoeven een beteekenis.

Hier woonden de boeren, waarvan Stijn Streuvels zegt in « Vlaanderen door de eeuwen heen »:

« De volbloed Vlaming, den kloek gespierden, sterk gebouwden reus, zal men gaan zoeken in de weelderigste streken van 't Bloote en 't Veurne-Ambachtsche. Daar leeft de vrijheidzin nog, de koppige onafhankelijke geest, die den stamvlaming eigen is, daar vindt men de nazaten van het oude Kerelsras, de mannen die hun grond veroverden aan de elementen, en vrij willen leven op dien grond. Spreek me daar van geen schraapzucht of gierigheid. Met royalen zwaai laat de weelderige Vlaming leven, wie leven wil en als een koning heerscht hij over zijne landen. »

De hoofdsteden zijn meest in Frieschen trant gebouwd, in den vorm van een U, met groote trek-gaten in de zijdelingsche schuren. Het schijnt dat dit nog invloeden zijn uit den tijd wanneer Friesche landverhuizers zich hier aan de kust van Vlaanderen kwamen neernestelen. Ook zijn er nog veel Friesche invloeden overgebleven in de boerenspraak. Zoo spreekt men er de g van het ver-

leden deelwoord niet uit, net lijk men het nog doet in Friesland. Ziehier een staaltje: Twee kommeeren treffen elkaar op straat aan. Groot is het gebarenspeel en taterend den mond:

« Wet je 't ol? »

« A ba nen 'k! »

« Ge kent wel Henten Biesbroek, doa van bachten de butterdik! »

« A ba jaa'k. »

« Hi es van zin leere etümeld, en hi è zin been ebroken. »

« Wel Djezus Maria, Tjeppen toch, a mo wien ten duvel ha dat epeisd, mo zi je doa wel zeker van. »

« A, k'en te 'k ikke ni ezien, mo 'k een 't ehoord, van een die 't oek ehoord et, mo dien èt ezien, wee je. » (1)

Zoo hooren we een staaltje der taal van « bachten de kupe », waarover de soldaten van elders nog vroolijk spreken.

De Wulf beschrijft het land met die hoeven nog verder:

« In den Westhoek van (Belgisch) Vlaanderen, genepen tusschen het Noordzeestrand, het IJzerdal en de Fransche grens ligt een klein strookje grond, een klein landeke op zijn eigen, met eigen naam en eigen zeden; dat aardig plekje, is het U allen, alom gekende « Veurne-Ambacht ». Aardig verdient het wel genoemd te worden, daar de natuur tot het verstrekken der verlokkenende aardigheid het de meest tegenstrijdigste verschijnselen heeft geschonken. De weelderigste vruchtbaarheid ligt er naast de verleppeste dorheid; de wildste woestheid volgt er op de heiligste stilte. Wanneer men aan 't kouten valt over « Veurne-Ambacht » dan heeft men niet in den geest te schep-pen, een onafzienbare vlakte zonder boom noch staak, met niets dan weiden, en weiden en nog eens weiden, o neen, dan heeft men het teenemale verkeerd op.

Naast de platste vlakte ontwaart men er ook de zwerige heuvelachtigheid, naast het bloote, ook beboomde kanten. Het heuvelachtige vormt den drempel van het Vlaamsche land, een frontlijn tegen het geweldig beuken der baren, ik bedoel de Duinen. Achter het duinenland staat men plots in het « Veurnsche Bloote » hetwelk langzaam in de beboomde landzijde overgaat.

Verbeelden we ons eerst het Bloote bij Lenten en Zomertijd.

't Is al groen en geel wat Ons Heere er doet ontspruiten. Groen zijn de uitgestrekte weiden, in de Meimaand door de gele kelkjes van sleutelbloemen in een mollig tapijt omstrengd, en verder in den Zomer besprenkeld met de goudgeel glorende boterbloempjes en de uit het gras lieflijk piepende madeliefjes. Groen in het schieten, en geel bij het rijpen, zijn de wijdse tarwevelden, die door het zachst voorbijstuwend windgeblaas, uit hun diepen droom zijn geschud en suffend nog hunne zware halmen op en neer laten wiegelen, zoodat het geheele er dan uit ziet als een ruischende zee.

Groen zijn ook de jeugdig opschietende paard-boonen, die er beter dan elders in dien vetten poldergrond gedijen. Groen door een tapijt van wa-

1) M. De Wulf. « Aan en rond den IJzer. »

Belgische soldaten scheppen uit den IJzer de door granaten gedooide visschen op.

terplanten zijn die tallooze vaartjes die het Veurn-Ambachtsch doorkronkelen en doorsnijden; groen door het lisch overstreken die schilderachtige leitjes, die om de weiden zich slingeren en verders voortloopen rond de hofstede om dan te verbreedden tot een drinkpoel.

Maar op al dat jeugdig groen leven ook krachtige wezens. Lijvige paarden die met golvende manen en brieschenden kop door de weiden heen-draiven dat de klodden onder hun gestamp worden weggeslingerd. Vleezige bonte kasselkoeien met laag slingerende gezwollen uiers en wijd gewelfde balgen. Midden in dat forschig leven, rijzen hier en daar aan den gezichteinder die groote witgekalkte hofsteden met hunne lange vuurroode daken, die oude boerenburchten uit de Middeleeuwen, nog omponnen door hun oude wallen en omzoomd door die kortgestompte scheeve knotwilgen, die eeuwiglijk op hun eigen weerspiegeld wezen te droomen staan aan het gladde oppervlak van de stille wateren.

En boven dit alles, in een helder blauw geluchte, zit de zonne daar te branden en te blaken, dat alles onder haar in een suffen slaap geslegen, te zengen en te schroeien staat. Doch wanneer de zonne moe van 't branden, zachtjes weg aan het sluimeren gaat, en de winter als een sluwe dief, haren schepter uit de vingers heeft ontfutseld, dan is al dat schoone ook verzwonden.

Van uit het zeegat, komt een snerpende Noorderwind over het Bloote gezoefd, die de takken van de eenzame boomen tegeneen slaat, zoodat alle voorjaarsche botten, die tegen wind uitloopen, onverbiddelijk worden doodgestriemd; van daar die kromme halfkruinige boomen, welke het Bloote bezit. »

En nu begon dat booze seizoen van wind en re-

gen, van ongenadige stormen, van zompige velden.

Van de meeste hoeven waren de bewoners gevlucht, en de rustige boerderijen waren schansen en vestingen geworden.

Er lagen er zeer oude, historische zelfs, als monumenten uit den Keerlentijs, gelijk de Grootte Hemme bij Schoorbakke, het Oosthof, het Groot Noordhof, het Jockveld, het Klein Noordhof bij Ramskapelle, Den Toren bij Diksmuide, Bogaerde bij Coxyde. Ze herinnerden aan de dagen, toen de monniken uit de Duinenabdij of uit andere gestichten moeren van Vlaanderen in vruchtbaar akkerland herschiepen, en boerderijen met reusachtige schuren bouwden, daar waar eertijds poelen en kreeken walmden en de meeuwen over de golven scheerden. Een dier geweldige schuren ziet men nog bij Lisseweghe op de hoeve « Ter Doest » in de omgeving van Brugge.

We zeiden dus dat de vijand van deze hoeven gebruik maakte, om telkens nieuwe aanvallen tegen de onzen voor te bereiden en hij zich den 25ⁿ nestelde op een boerderij tegen de Noordvaart.

In den nacht legde hij voetbruggen over de Noordvaart onder bescherming van het vuur, dat uit deze boerderij de onzen bestookte. Stil slopen benden naar de andere zijde en drongen door de bressen van het 5^e linie. Zij namen een groep gevangen, doodden anderen en dreigden zelfs een bataljon in den rug. Het was dat van majoor Boulon. De officier trok nog bijtijds zijn mannen terug. De Duitschers hadden machinegeweren mee en beschoten den ganschen linkervleugel.

De aftocht van het 5^e, die nog door spervuur geschiedde, zoodat veel gewonden en doodden achterbleven, bracht de verdere troepen natuurlijk in gevaar. Het 2^e grenadiers kreeg een vlaag kogels in de flank en moest eveneens naar den spoorweg wijken, welke vervolgens het doel van den aanval werd.

De staf ontbood haastig de pionniers van kommandant Tirefay en twee kompagnies van het 9^e uit Pervijse, om de linie te versterken. Wij zeggen, kompagnies, doch 't waren zeer schamele groepjes, wegens al de ledige plaatsen door de zware verliezen.

Het 3^e linie was gedwongen de achterwaartsche beweging te volgen. Het 4^e en 24^e schoot onverdrotten bij Boitshoeke, maar werd gedeeltelijk in de vlucht, welke op den terugtocht volgde, meegesleurd.

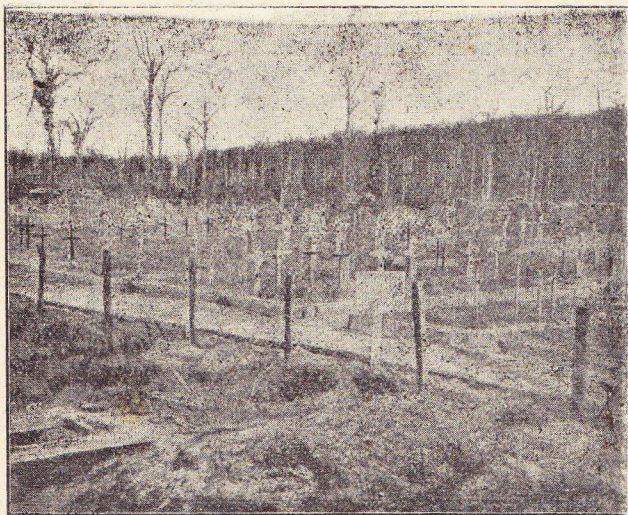
« De toestand wordt zeer ernstig » schrijft M. Baulu.

« Achter een deel van den spoorweg, die bijna verlaten is, zien de weiden en de weg naar Veurne zwart door het gewemel van een groot deel der 3^e brigade, die in haar wijken een reeks van grenadiers, een deel van het 4^e, het 2^e, van het 9^e, vrijwilligers, in een woord een gansche verwarring van boodschappers, estafetten, moedelozen meesleept, en ook doolaards die niets van de bevelen weten en in dien chaos hun eenheid zoeken.

Gehoorzamend aan een order tot terugtrekken, te haastig gegeven en even haastig weer ingetrokken, loopen detachementen heen en weer.

Deze wanordelijke beweging werd verwekt door een soort van waanzin, welke onder den aan-

Britsche begraafplaats op den weg van Ploegsteert naar Meessen.

val der Duitschers op den Beverdijk, de 3^e brigade aangreep.

Wat hun scheelt? Zij hebben de menschelijke krachtsinspanning overschreden. Dat is alles. Wat ze trouwens in volharding presteerden, is ongrijpelijk en gaat alle verbeelding te boven.

Van Antwerpen, reeds door de gevechten om die vaste uitgeput, te Oostende aangekomen, heeft de 1^e divisie met de 4^e de laatste etappe van den terugtocht beschermd en zonder te mogen uitblazen, heeft men haar dan achter dien dijk geworpen en ze is er elf dagen gebleven.

Deze soldaten zijn geen menschen meer, maar als willoos vee geworden, ziek, verdoofd door het kanon, ontzenuwd, verlamd en verscheurd door smarten.

Sedert Antwerpen aangewezen op beschuit en sardienen, kregen ze in zes dagen niets meer, noch beschuit, noch sardienen, noch koffie, noch water. Meer dan de helft kwam om.

En nu wenden ze den rug naar den strijd, om recht voor hen de frischheid van een stille weide te zoeken, wankelend als zieken, vermagerd tot op 't gebeente; hun uittocht, gelijkend op dien uit een hospitaal in den winter.

De zwaksten, onverschillig voor den dood, vallen onder het bombardement in een gracht in slaap; anderen zinken tegen een boomgaard neer; er zijn er, die op den grond als kinderen van honger en vermoeienis liggen te weenen.

« Wel, jongen, wilt gij uw land niet meer verdedigen? »

« Ik wil wel, kapitein, maar ik kan niet meer... zie! »

Hij staat op, doet eenige schreden, waggelt onder een bezwijming.

't Is deze horde van arme uitgeputte duivels, die de wilskrachtige kommandant der 3^e brigade, kolonel Berheim, nog aan de Koolhofvaart wil vastklemmen, een smal vlietje, dat zich achter den spoorweg krinkelt, gelijk een worm onder de spade.

Maar het gaat niet. Hij kan den vloed van

vluchtenden niet stoppen. En begrijpend, dat die mannen slechts een maaltijd en eenige uren rust behoeven, om weer uitmuntende soldaten te worden, beveelt hij de verzameling te Veurne. »

't Was deze wanorde, die Kogge den Maandagvoormiddag zag, toen hij met officieren der genie, de afdamming der duikers en trekvaarten ging regelen. Hij kwam te Veurne tegen den middag terug. Dadelijk was hij door notabelen omringd. Hij deelde hun den toestand mee. En 's avonds waren veel van de bijzonderste inwoners al gevlucht...

Ja, 't zat slecht. Het water alleen kon nog helpen, maar het eischte tijd; en dan had men dien Maandagnacht nog het ongeluk van het toeslaan der deuren. De nood was hoog geklommen.

Zien wij nog even naar Diksmuide. Wij hebben den raid der Duitschers beschreven en hoorden hoe kolonel Jacques niet meer te Diksmuide was, maar zijn post had tusschen de Hooge Brug en Kaaskerke. Ziehier hoe zulks gebeurde.

Terwijl daar Noordelijker wanhopige gevechten plaats hadden, van Sint-Joris langs de Noordvaart en den Beverdijk, langs Stuivekenskerke en Den Toren, om den vijand in zijn voortgang naar den spoordijk te stuiten, was het bruggehoofd van Diksmuide aan een zware beproeving onderworpen. Nimmer had men zulk een hevige beschieting gekend als in deze dagen.

« De Deutsche batterijen » schrijft Willy Breton « hebben elk een deel van de loopgraven gekozen, die zij bij op elkander volgende vlagen besproeien, eerst van rechts naar links, van links naar rechts, en vervolgens een salvo van alle vuurmonden over geheel de lengte van het te vernielen front zendende. En dat duurt uren lang, van af het eerste morgenlicht.

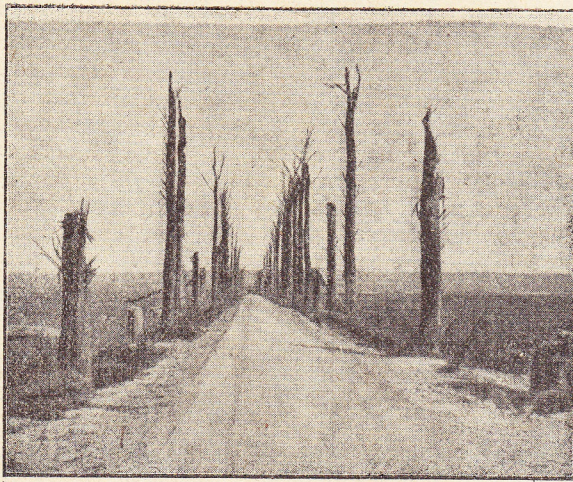
Om 10 uur 's morgens, zijn de loopgraven in den zuid-oostelijken sektor, bezet door het 2^e bataljon van het 12^e linieregiment, zoodanig vernield dat de manschappen, in volkomen orde, een weinig terugtrekken. Maar kolonel Jacques komt persoonlijk bevel geven opnieuw bezit te nemen van de voor drie kwart vernielde verschaningen.

Men moet er stand houden totter dood, liever dan den vijand onder den indruk te laten dat men verslapt. En de overblijfsels van het bataljon Collyns gaan zich stoïek laten dooden, met drie tot vierhonderd mariniers-fusiliers die admiraal Ronarc'h als versterking naar Diksmuide heeft gezonden.

Rond 2 uur 's namiddags roept kolonel Meiser kolonel Jacques bij zich. Gebroken door al de sedert het begin van den slag geleverde inspanningen, ziek van uitputting zoodat hij zich niet meer recht houden kan, moet hij toegeven aan het aandringen der geneesheeren en Diksmuide verlaten. Kolonel Jacques zal hem vervangen. Alles wat er beschikbaar is, bevindt zich overigens in het bruggehoofd, sedert de Belgische reserven naar het Noorden in het gevecht gewikkeld zijn.

Gedurende geheel den namiddag wordt de beschieting met onbeschrijfelijke hevigheid voortgezet, op de loopgraven van den rechter- en op die van den linkeroever; op den weg naar Kaaskerke en het dorp van dien naam, waarvan de kerk nog slechts een reusachtige vuurgloed is: op Oostker-

Weg op Meessen.

ke waarvan de laatste huizen ineenstorten; op onze batterijen die steeds meer en meer ernstige verliezen lijden, zoowel in manschappen als in materiaal.

Men moet geen profeet zijn om een aanval te kunnen voorspellen. Om 4 uur 's namiddags meldt men aanzienlijke troepenverzamelingen in alle richtingen: in die van Vladsloo, van Eessen, van Woumen. Onze batterijen maaien ze neer, maar slagen er niet in ze uiteen te drijven. Bij het vallen van den nacht melden patroeljes dat aanzienlijke troepen van Vladsloo naar het Westen marcheeren... Opgepast dezen nacht!

Voor de honderdste maal herhaalt men hetzelfde bevel aan de dappere troepen welke overal hebben stand gehouden onder een storm van ijzer en vuur:

« Uithouden totter dood. »

Een ruime patronenvoorraad is aangekomen; ook petroleum om het raderwerk der veel gebruikte machinegeweren te smeren. Belgen en mariniers-fusiliers zijn nu genoeg voorzien om de Duitschers bij duizenden neer te schieten. Zij zullen het niet nalaten. Iedereen voelt dat het uur van het beslissende gevecht nadert, dat er iets ontzettends gaat plaats grijpen. Maar deze zekerheid verheft slechts tot het uiterste den moed en de wilskracht onzer mannen.

Men zal ze overigens wel in bovenmenselijke mate noodig hebben. Nauwelijks is de duisternis over het land neergedaald, of een eerste aanval wordt in den noordelijken sektor gedaan; hij wordt afgeslagen. Bijna terzelfder tijd komt een reuzenstormloop in den zuidelijken sektor schipbreuk lijden. Telkens het geweervuur knettert, besproeien onze batterijen, door een systematisch vuur dat den aanval op het goed gerepereerde terrein tegenhoudt, de omstreken der loopgraven met hunne projektielen. In den steeds donkerder wordenden nacht lichten de ontploffende granaten en granaatkartetsen met tooverachtigen schijn.

De merkwaardige steun der artillerie begeestert onze manschappen. Nimmer hebben de troepen van de dappere ijzeren divisie met zooveel heldenmoed gevochten. Zij schijnen onoverwinbaar.

Nochtans is de vijand tot alle offers besloten om de overwinning te behalen. Hij heeft tallooze versche troepen voor Diksmuide moeten samen-trekken en hun bevel gegeven de stelling kost wat kost in te nemen, want hunne hardnekkigheid is onuitputtelijk. Nauwelijks terug geslagen, rukken zij steeds opnieuw ten aanval met steeds grooter wordende kracht. Welken buit heeft men hun dan toch beloofd opdat zij zich zoo laten dooden? Welken drank heeft men hun geschonken om ze met dezen wilden moed te bezielen? Dronken van bloed, met duivelsche gelaatstrekken en huilend gelijk wilde beesten, stormen zij ten aanval vooruit, belust op moord, struikend over de lijken, de gewonden vertrappend, bij honderden neergemaaid, maar steeds terug ten aanval rukkend. Soms gelukt het aan eenige aanvallers om de borstwering te bereiken; dan worden er gevechten geleverd, man tegen man met kolfslagen en bajonetsteken; men scheurt elkander het lichaam open, men maakt elkander af, schedels worden stuk geslagen, maar nergens verliezen de verdigers een duimbreed grond.

Elf maal in de noordelijke en oostelijke sektoren, en vijftien maal in den zuidelijken, komen de Duitschers zich aldus te pletter loopen op onze niet te overschrijden stellingen; zij zullen de loopgraven slechts bereiken om er den dood te vinden.

Zij houden eerst op na de uitputting van hun laatste krachten.

Maar Diksmuide, nog slechts een hoop puin en asch, een wal van heldenmoed, blijft ongeschonden.

De vijand zoekt een schuilplaats achter zijn linies, slechts eenige honderden meter van de onze. De Belgische artillerie houdt ze onder vuur. En de Duitsche stukken zwijgen. Maar toen gebeurde dien bekenden inval. »

Ronarc'h en Jacques bewijzen echter, dat ze van geen wijken willen weten.

Breton spreekt daar van drank. Het is een feit dat veel Duitsche aanvalsbenden dronken waren.

Terecht schrijft Massart in zijn werk « De overheersching van België. »

« De slachtingen hebben zeer dikwijls plaats gehad zonder dat eenig voorwendsel werd aangevoerd om ze te verontschuldigen. In bijna alle gevallen is het alcoholisme daarvan de oorzaak, want de Duitsche soldaten en vooral de officieren geven zich schandelijk over aan dronkenschap.

Het eerste wat door de officieren opgeëischt wordt is altijd wijn, bij honderden flesschen.

Doorblader een verzameling van Duitsche geïllustreerde bladen: telkenmale dat een bijeenkomst van Duitsche officieren wordt gefotografeerd zijn er altijd flesschen en glazen op de tafel. In de ziekenverpleging ingericht in het Paleis van Justitie te Brussel hebben de militaire dokters zich niet geschaamd den wijn te stelen dien de burgerij van Brussel voor de gewonden gegeven had.

De generaal en de staf, die 21 Augustus 1914 hun intrek namen in het koninklijk paleis te Laeken, spraken de wijnkelders zoo geducht aan, dat men den volgende morgen een officier smoor-dronken vond liggen voor een bad waar hij niet bij machte was geweest om in te stappen.

Toen zij het Paleis verlieten, namen zij

talrijke manden wijn mede, en eenige dagen later lieten zij nieuwe manden halen van de merken die hun best bevielen. De kelders waren spoedig ledig.

Het waren dronken soldaten, die den brand veroorzaakten te Huy en te Cortenberg, de moorden te Canne, gedeeltelijk minstens de moordpartijen te Leuven. Toen zij Gent bezetten, pikte de politie hen stomdronken op vanaf den eersten avond; zij waren reeds begonnen hun revolvers af te vuren.

En een blad schreef toen:

« Duitsche soldaten, die wat te veel van ons Triple bier gedronken hadden — een verraderlijk bier voor hen — wandelden gisteren avond in de Veldstraat.

Wij kunnen niet zeggen hoe het gebeurd is; maar op een gegeven oogenblik werd een revolver afgeschoten en de kogel drong in den muur van een winkel.

Het alarm werd spoedig zeer groot en de wandelaars, het hoofd verliezend, vluchtten in alle richtingen.

Het is reeds voorgekomen dat tengevolge van zulk een voorval strenge bevelen werden uitgevaardigd door de Duitsche overheden, zoodat zelfs aanvallen werden bevolen met de bekende gevolgen.

Burgers die niets doen, hebben niets te vreezen, en het is juist door hun rustig gedrag dat onze medeburgers zich moeten laten eerbiedigen.

De maatregelen voorgeschreven door Generaal Jung, zullen, wij zijn er zeker van, de herhaling van dergelijke dingen voorkomen. »

Ja, maar aan het front, beschouwde men den wijn als bondgenoot, om de troepen in het vuur te jagen en ook bij Diksmuide hing dikwijls om de aanstormende benden een scherpe geur van drank. Velen gingen dronken in den strijd en den dood, maar velen verdoofden zich opzettelijk, om geen begrip meer te hebben van de hel, waarin hun oversten hen dreven.

Bij Diksmuide dus ook was de nood op zijn hoogst. De Duitsche raid bewees hoe noodig het was versche troepen aan te voeren.

Men had tot nu toe reeds meer dan het mogelijke geeischt, maar de algemeene uitputting, de afmatting werd een gevaar voor de verdediging.

De van vermoeienis en honger wankelende mannen konden op den duur de linie niet blijven bezetten.

En wij slaan weer even het werk van Breton op:

« De raid, dit ongewoon incident is de laatste, die de brigade van het 11^e en het 12^e linie-regiment kennen zal.

Den 26ⁿ Oktober, om 8 uur, kondigt de admiraal inderdaad kolonel Jacques aan dat de Senegaleezen zijne manschappen komen aflossen. Maar daar de beschieting met hare gewone hevigheid woedt, is de weg van Kaaskerke naar Diksmuide bijna niet begaanbaar; de zwarte bataljons zullen slechts langzamerhand, gedurende de zeldzame oogenblikken van verpozing, naar den rechteroever van den IJzer kunnen sluipen; vele van deze dapperen zullen buiten gevecht gesteld worden alvorens de brug te bereiken.

Om 2 uur 's namiddags wordt de staf van de Senegaleezen, die, vergezeld van majoor Hougar-

dy, van het 1^e linieregiment, zich in een huis te Diksmuide heeft gevestigd, bedolven onder de puinen van de woning welke een granaat heeft doen ineensorten. Een detachement van onze genietroepen — van die prachtige pioniers, die sedert het begin van den slag, dag en nacht aan het werk zijn, onder het vuur van den vijand de muren opblazen die het geslacht hinderen, haastig eenige netten prikkeldraad spannen, het voetvolk helpen bij het aanleggen van de loopgraven, — gaat de officieren bevrijden, die heelemaal onder het puin begraven zijn. Allen zijn bijna ongedeerd, behalve de ongelukkige majoor Hougardy, wiens beide beenen gebroken zijn... En zoo haalt men ook een tiental Duitschers van onder het puin, half dood van uitputting: het zijn de laatste vluchtelingen van het avontuur van den afgeleopen nacht.

Onder de onvermoeibare beschieting is de aflossing, welke door de Senegaleezen en een bataljon van het 1^e linie gedaan wordt, slechts met uiterste langzaamheid kunnen geschieden, ofschoon de vijand, naar alle waarschijnlijkheid tijdelijk vernietigd, niet meer aanvalt.

Het is 11 uur 's avonds wanneer de laatste compagnie van 't 12^e de loopgraven kan verlaten. Kolonel Jacques zal de laatste Diksmuide verlaten, op 26ⁿ Oktober te middernacht, na het kommando van het bruggenhoofd te hebben overgedragen aan den kolonel van het regiment Senegaleezen.

Slechts het 2^e bataljon van het 11^e heeft nog de twee kompagnies in de linien moeten laten, welke nog steeds de loopgraven bezetten aan mijlpaal 16 van den IJzer en die welke aan de Roodepoort-hoeve liggen. Deze laatsten zullen den 27ⁿ afgelost worden, de anderen eerst den 30ⁿ Oktober.

Den dag, dat de brigade B. Diksmuide verliet, werd zij vermeld op 't legerorder met de eenheden, die haar zoo kloekmoedig steunden, en met voor haar vaandels het kruis der dapperen, verleende de Koning aan Ronarc'h de dekoratie van groot-officier der Leopoldsorde, als blijk van de prachtige wijze waarop hij de verdediging had geleid. Zijne taak was nochtans niet geëindigd. Tot den 10ⁿ November zal hij met zijne heldhaftige mariniers aan Diksmuide vastgeklampt blijven, nog steeds de vijandelijke drukking tegenhoudend, ondersteund door andere Fransche kontingenten en ook door Belgische troepen.

Al deze mannen zullen prachtig blijven tot het einde toe, ploeterende in de modder, nauwelijks gekleed, blootgesteld aan al de guurheid van het afschuwelijke seizoen, onophoudelijk beschoten, voortdurend in alarm; want, ofschoon de Duitschers hunne voornaamste poging meer naar het zuiden gericht hebben, zullen zij toch niet ophouden even hardnekkig Diksmuide te bestoken.

Eindelijk zullen zij in de puinhoopen vasten voet verkrijgen, maar zij zullen den IJzer niet overkomen, zooals wij zullen zien.

Wat betreft de rol door de brigade B van de 3e Belgische legerdivisie gespeeld, in een der schoonste verdedigingen welke de militaire geschiedenis boeken kan, zij liep ten einde op 27ⁿ Oktober. Zij had, gedurende deze heldengevechten, meer dan één vierde van hare effectieven verloren, hare kaders waren verschrikkelijk gedund: Het 11e linie verloor 17 officieren op 44; het 12e, 19 op 42.

XIV.

Aan beide zijden der linie. — De verdediging van den spoordijk. — De Duitschers te Ramskapelle.

De gevechten om Nieuwpoort. Uitkijk op een boom.

Het lijden dat zij te verduren had tijdens de elf dagen en elf nachten welke zij op de eerste verdedigingslinie stond, blootgesteld aan een onophoudelijk bombardement van ongekeerde hevigheid, aanval na aanval afslaand, gaat alle beschrijving te boven. Het edel bloed vloeiend uit duizenden wonden, behield zij nochtans tot het einde toe haar vurige ziel en haar ijzeren wil. En hare dapperheid; evenals die van de batterijen en de bataljons welke haar zoo schitterend ter zijde stonden, straalt met den heldersten glans.

Tot al deze troepen spreekt de naam « Diksmuide », prijkend in de plooiën der vaandels en op de schilden der vuurmonden, op geestdriftige wijze over hunne dapperheid en zelfverloochening, over eer en plichtsbetrachting. Het kruis van de Leopoldsorde dat op de vaandels van 't 11^e en van het 12^e linie-regiment prijkt, is wel het symbool van eene schitterende glorie en haar glans flikkert voortaan met onsterfelijke pracht in de oogen des vaderlands.»

De Senegaleezen namen dus de stellingen in, maar we herhalen het, dat de nood thans op zijn hoogst was.

En met angstige spanning vroeg men zich af, of het water nog op tijd redding brengen zou.

Ja, onze soldaten hadden aan den IJzer veel te verduren. Meen nu niet, dat ze daar allen gelijk moedeloozen neerlagen. De verslagenheid was het gevolg van uitputting en honger. Maar wat voorbeelden van toewijding.

« Te Knokke landde een bootje op het strand », vertelt Jacques Pirenne in « Les Vainqueurs de l'Yser ». « Drie mannen tot aan de knieën in het water, ransel op den rug, geweer over den schouder, naderen de kust.

Vanwaar komen ze? En waar gaan ze heen?

Zij kijken kalm om zich heen, terwijl ze uit hun pijp dikke rookwolken trekken.

« We zijn hier toch in België » vragen ze.

« Ja, zeker! »

Zij bekijken elkaar glimlachend.

« Langs waar moeten we dan gaan, om te vechten? »

Men ondervraagt hen, maar zij praten niet veel.

Met groote moeite komt men te weten, dat ze Antwerpen verlaten hebben op 't oogenblik, dat de stad viel, de terugtocht was afgesneden en het bevel ging van mond tot mond in Holland te wijken.

Dit scheen onmogelijk. Ze maakten in de haven een bootje los, grepen de riemen en vertrokken met bagage en wapens.

Zij voeren de gansche Schelde af. Militaire posten vuurden naar hen, maar dat was bij Antwerpen zoo veel gebeurd, dat ze weinig belang hechtten aan deze enkele schoten.

's Nachts landden ze, sliepen op 't zand en met de schemering zetten ze hun reis voort.

Bij brokken haalde men dit verhaal uit een van hen, en na elk antwoord richtte de verteller zich naar zijn sergeant, een grooten kerel, met goedig en krachtig wezen en een paar groote rosse knels, den leidsman op dit avontuur en zei:

« Was 't zoo niet, moustache? »

« Ja. »

Meer sprak hij niet. De dapperen vertrokken naar Oostende, zonder te weten, dat zij als helden hadden gehandeld: eenvoudig, overtuigd en vastbesloten, gingen ze heen, om zich bij het leger te voegen, en den oorlog elders voort te zetten, gelijk waar men wilde. »

In een kompagnie karabiniers bevond zich een vrijwilliger, vader van een gezin, veertig jaar oud, teruggekeerd uit Kongo, met den haat in 't hart. Hij was slechts gelukkig in de loopgraaf. Zoodra hij er aangekomen was, koos hij zijn plaats, en uren zat hij op den uitkijk, den blik gevestigd op de borstwering van den vijand. Hij bezat de behendigheid van een jager en miste nooit zijn doel: een droge slag, een kreet in de Duitsche linie, en dan schoten van den overkant. Maar reeds sloop hij naar een ander punt, om er hetzelfde manœuvre te volgen.

Den ganschen dag vuurde hij, slechts zijn schietgat verlatend om haastig wat te eten.